

ESTERHÁZY PÉTER:

1 könyv

A gyalázózseni

Kosztolányiról mondták, hogy halálában is a legtermékenyebb szerző maradt (új és új köteteket lehetett összeállítani a könyvben meg nem jelent írásaiból). Lassan tíz éve, hogy meghalt Thomas Bernhard, de nekünk még mindig van lehetőségünk új Bernhard-könyvekre. Meglehetősen összevissza fedezte fel őt a hazai könyvkiadás (és színház), de azért egyre jobban állunk. (Bár lassú nem volt a könyvkiadás, inkább talán az olvasás(unk) figyelmetlen, hiszen a *Fagy* már 1974-ben tandorizálódott.) Most a Kőrösi P. József vezette Palatinus adott ki egy új regényt, az *Alte Meister*-t, Hajós ^{ri}ella nagy fordításában. Kicsit ors a jelző, az aggatás, mert nem kezdtem el vizsgálni rendesen és összevetni (istenem, én még soha semmit nem vetettem össze az eredetivel, oh tarlószántások és őszi összevetések!), csak azt *hallom*, hogy ezek a mondatok, a Hajós Bernhard-mondatai, vannak valahol, nem olyanok, mint a Kertészéi, de értem – innét jobban, mint a német eredeti nyomán –, hogy miért hozzák őket hírbe, és nem krasznahorkais összevetések, de – mint fent. Lehet, hogy csak annyit kéne mondani, hogy ez fordítás, nem nagy, nem bravúros, nem szép, nem avatott, pusztán fordítás, azaz nem csupán híradás egy műről, nem pletyka vagy segítőkész beszámoló, hogy volna egy mű, amely erről meg erről szól, hanem ez maga a dolog. Itt van Thomas Bernhard, és beszél.

*

Énekel, kántál. Ez az igazi körkörös védekezés, természetszerűen és ténylegesen. Az önmagával szembeni oppozíció miatt ír, írja, mondom. Mert számomra, mondja, írom, mint már mondtam, az ellenállások jelentenek *mindent*. Épp ezt a rettentő ellenállást akartam, és emiatt írok végül is prózát..., írja egy vallomásszerűben. A legborzasztóbb számomra: prózát írni... Egyáltalán, a legnehezebb. És attól a pillanattól kezdve, hogy ezt észrevettem és tudatosult, *megesküdtem magamnak*, hogy semmi mást nem fogok csinálni. Hiszen *csinálhattam* volna mást is. Sok más tudományt is tanultam, de egy se volt ilyen *borzalmas*, írja. (Darabot írni mintha valóban kellemesebb vagy szórakoztatóbb vagy egyszerűen vidámabb, mint regényt. Ha amott megoldasz egy problémát, az meg van oldva, ránézhetsz a kezedre, jó kis kéz, dicsérgetheted, és örülhetsz a tehetségednek. A regény problémáit is meg kell oldani [vagy ha nem lehet, mert lehet, hogy nem lehet, akkor cipelni végig], de megoldván, ha kicsit is őszinte vagy, nem lehet ünnepelni, mert valamiképpen minden efféle megoldásról csak a legvégén derül ki, visszamenőlegesen, hogy rendben volt-e, és akkor persze, ha, lehetne örülni, de hát hol van már akkor az a nap, amely ewel és csak ewel telt el...)

*

Váratlan (számomra váratlan) dolog jutott az eszembe, az, hogy Bernhardnak volna köze Krúdyhoz, vagy fordítva. Nem a mélabúra gondolk, mely kétségtelenül köti őket, ez a strukturális mélabú, vagyis szervező erő, hanem.

Messzebbről kezdem. Ott a század elején, a regény ún. modern klasszikusai minden (mai) problémánkat ismerték, fölmérték (Joyce, Musil, Broch, Thomas Mannig bezárólag, csak ő még gyorsan mindent befejezett és lezárt, amit ak-

*

Egy szöveg zenésíttségén nem a dallamosságát értem, hanem, mondjuk, távolodást a szavak (értelmének) kötésétől, és – Thomas Bernhard nyomán – így, ilyenek hallom Krúdyt, Krúdyt mint könyvet, mint 1 könyvet, mint egészet. (Vagy fordítva: ki kellene választani egy-két esszenciális Krúdyt? Hát ezt most nem tudom. Időnként szívesen nem teszek különbséget a jó és a link Krúdy közt, de nem valószínű, hogy körömszakadtáig ragaszkodnék ehhez a megengedő közelítésmódhoz.) Hangzásban alig van két különbözőbb író, mint ők ketten: az a bizonyos gordonkaszó (mely a könyökömön jön ki – tényleg a legmuzikálisabb orgánumom), illetve ez a karc és csikar, ez a grandiózus szentségelés. Bernhard finoman szólva nem nosztalgikus, Krúdy, Ottlikhoz hasonlóan, az. (Még kicsit ottlikozva: mintha Krúdy bevallaná a melankóliáját, Ottlik meg nem, mintha ezt ott nem engedhetné meg magának. Krúdy kíméletlenebb – de engedélyezi, hogy félreértsük őt, s andalogva velőscsontozunk.)

Broch a romantikus és naturalista regény elleni máig tartó, történelmi küzdelemben oly regényformát képzelt el, amely egyre inkább magába foglalná az összes többi formát. Polyhistorischer Roman-nak nevezi ezt az integráló regényt a *Mythos und Altersstil* című esszéjében. (Zárójelben és az idegen tollakkal való ékeskedés tárgykörében jegyzem meg, hogy erre az írásra Massimo Rizzante, a párizsi *L’Atelier du Roman* szerkesztője hívta föl a figyelmemet, Danilo Kiš és Broch kapcsolatával foglalkozik, a zene és az enciklopédia mint Broch-mutatta regénylehetőség elemzésével.) Broch szerint a regény sokat tanulhatna minden művészetek legabsztraktabbjától, a zenétől – Schönberget és Sztravinszkijt említi. A regény zenésítéséről beszél (Musikalisierung), és hogy inkább szintaxis, mint „vokabulárium”, hogy inkább az emberi viszonyok matematikai szerkezetét meghatározni, mint tájat meg lelkiállapotokat ábrázni, inkább a nevetés lényegét megfogni, mint nevető embereket bemutatni. Ha akarom, értem.

*

Regénypoétikai ügyekben milyen kevés segítséget ad a magyar regényírás! Nagy elődeink, a nyugatosok (csak félig, háromnegyedig olvasandó értelmezőként) nem végezték el azt a munkát, mely munka mondjuk Flaubert-rel kezdődött meg az európai regényírásban. Elmulasztották vagy nem volt rá szükség, nem tudom, mindenesetre nincs. Ezt a munkát persze ismerjük a fordítások által, ami érdekes, nehéz és izgalmas helyzetet eredményez – ez a van is meg nincs is.

Szóval hogy kinek is a köpönyegéből bújtunk elő? Lehetséges, hogy nincsen is köpönyeg, hanem itt egy köpönyegdarab, ott egy köpönyegdarab plusz férc? Talált és kitalált tárgyak – nem mondom, hogy megtisztítása. Ha így volna, baj volna? Szamárság: ha így volna, a van meg se nem jó, se nem rossz. (Illetve szerintem *inkább* jó, mindenesetre jó volna, én örülnék, ha a könyveim ezt sugallnák.) Eső ellen meg, értünk esőn bármit is, a Gogol köpönyege se véd.

Poétikailag Ottlik sem eligazító. Pontosabban személyét tekintve az, ő nagyon sokat („mindent”) .tud a regényről, a regény és valóság kapcsolatáról, „az elbeszélés nehézségeiről”. De az *Iskola a határon* nem tud az elbeszélés nehézségeiről, ez nem belső problémája, a regény csak jelzi, hogy van ilyen, tud róla, de őt ez nem fojtogatja.

Gondolom, mindez nem független éppen attól, ami a legnagyobb Ottlikban, a heroizmus, amellyel őrzi azt, amit leghelyesebb úgy meghatározni, hogy már nincs, őrzi azt, ami nincs – és azt a jó radírgumit is ellopták. Amit mondok, az nem új fölismerés és semmiképpen sem, ezt akkor most hangsúlyoznám, valamiféle visszavétel(?), ezt mindig is így gondoltam, azt, hogy Ottlik nem ment túl Kosztolányin, már ama említettem munkát illetően. Még azt sem gondolom, hogy okvetlenül kéne ez a *túl*menés, csak ha menni kell, akkor kell menni (ha aki tud). A regényelmélet a regényírónak mint regényírónak elvileg nem fontos, olykor viszont...

*

A zenésíttségben, a szöveg végteleníttségében vélem Krúdyt és Bernhardot hasonlatosnak, abban, ahogy a szerkezet, ez a zene, fölé emelkedik a konkrét történéseknek. Azt mondja Bernhard: Nincs szükség semmi Egészre, szét kell rombolni. Ami sikerült, ami szép, az egyre inkább gyanússá válik. Hiszen egy utat is lehetőleg olyan helyen kell megszakítani, mely nem látható előre... Ugyanígy elhibázott dolog az is, ha egy könyvben végigír az ember egy *úgynevezett fejezetet*. Ugyanígy elhibázott dolog egyáltalán egy könyvet végigírni. És *a legnagyobb hiba* az, ha a szerző végigír egy könyvet. És az emberekkel való érintkezésben is nagyon jó, *ha hirtelen megszakítunk* egy kapcsolatot.

A Krúdy-szöveg mindezt tudja. – De nem akarom ezt a kapcsot túlhangsúlyozni, csak mondom („semmi, semmi, csak lehet lakkozni”).

*

Ténylegesen a budapestiek Európa legkoszosabb emberei, és tudományos tény, hogy a pestiek hetente egyetlen szappant használnak el, amint tudományos tény az is, hogy

alsónadrágjukat is egyszer váltják hetenként, írom, írom át a Bernhard-szöveget. Bárhol belelapozva lehet egy kis (üditő) nemzetgyalázást találni. Micsoda mazlisták ezek a pici gazdák és stílbarátaik itt nálunk, hogy megússzák a helyi nemzetgyalázókkal, akik ehhez a furorhoz képest jól nevelt országépítők, sajna.

A gyalázós részek a legmulatságosabbak. Van például egy hosszas Heidegger-anyakázás: gyönyörű. A nagy gondolatok lenémetesítőjét Stifterrel párban szidalmazza, és ennek kapcsán odavág Handkénak is, elviselhetetlen, írja, giccs, szellemtelen, patetikus érzelgősség. Bruckner meg: monumentális zenekari fűlsír. Gyalázózseni.

*

Bernhard mintha a határok fölszámolására is törne, mindent neveltségessé írni, mindent fölöslegessé és értelmetlenné zsolozsmázni, ebben a semmiben, mint egyetlen ténylegesben, megmaradni vagy nem megmaradni – ami, mondjuk, a megmaradás volna.

De elhibázott dolog volna egy cikket végigírni.